

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МИСЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ПЕДАГОГІЧНОГО СПРЯМУВАННЯ

Постановка проблеми. Розвиток мислення студентів завжди лишався важливим завданням навчального процесу у вищих навчальних закладах педагогічного спрямування. За сучасного суспільного значення науки, що стала безпосередньою виробничою силою, вимоги до рівня розвитку мислення студентів досягли свого вищого ступеня. Сьогодні наполегливо висувається в число першочергових завдання розвитку творчого (продуктивного) мислення. Завдання стосується переважної більшості майбутніх науково-педагогічних фахівців. Приваблива мета готувати творчих працівників для всіх без винятку сфер діяльності відповідає світовій тенденції, але вона не відповідає стану національної системи вищої освіти України та не підтримана науковим обґрунтуванням конкретних шляхів і засобів її досягнення. Тому актуальною постає будь-яка спроба сприяти практичній реалізації складного завдання. Особливо актуальним є розвиток творчого мислення студентів педагогічних вищих навчальних закладів. Саме творчі викладачі здатні створити педагогічні умови розвитку універсального мислення за масового охоплення всіх студентів і поступово ускладнюваного навчального процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Психологічна спорідненість обумовлює принципову можливість наближення та поєднання різновидів розумової діяльності. Практична можливість виникає на підставі розвитку у студентів універсального, тобто з ознаками як логічного, так і творчого мислення. Ці подекуди протилежні види мислення за їх діалектичної єдності разом утворюють універсальне, що містить творчий як вищий рівень розвитку мислення [1]. Зауважимо, що в сучасному суспільстві з визначним культурним досвідом і необхідністю його збереження навчальний процес (освіта) передує науковому (науці). Тому їх наближення природно відбувається шляхом доступного суб'єктам поступового ускладнення передуючого навчального процесу. Вимушене першочергове та прискорене засвоєння набутого людством досвіду у вигляді пізнаних попередниками знань, умінь і навичок потребує спільної з викладачем навчальної діяльності студентів. «Швидке» засвоєння ними знань, умінь і навичок складає суть навчання [4]. Тоді як додаткові завдання ускладнюють процес і висувають зростаючі вимоги до складових дидактичної системи (обох суб'єктів і усіх засобів забезпечення їх взаємодії – організаційних, методичних, матеріальних). Більш складний і якісний процес неодмінно потребує більш досконалих ресурсів. І навпаки – за обмежуваних ресурсів він здатен посуватися лише в бік спрощення незалежно від марних «бажань». Оскільки нас цікавить шлях зближення споріднених процесів, то технологічним проявом потрібного ускладнення є поступова зміна педагогічних умов навчання у напрямку розвитку поряд із логічним творчого мислення студентів. Тоді вкрай спрощеним буде відокремлений від наукового навчальний процес. Оберемо цей умовний процес «власно навчання» за відправний для аналізу особливостей реального пізнавального процесу змінюваної складності.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є детальний і поглиблений розгляд умов і засобів навчання студентів універсальному мисленню і розвитку його до творчого рівня за сучасного стану досліджень проблеми. Наше завдання полягає в розгляді насамперед технологічного аспекту навчання студентів педагогічних вищих навчальних закладів та встановленні принципової можливості розвитку універсального мислення студентів за реальних умов і власних ресурсів вищої освіти України, а також обґрунтуванні можливого шляху розвинення у студентів універсальних здібностей до самостійної як навчальної, так і дослідної пізнавальної діяльності. Останні різняться цілями та засобами, але мають спільні психічні закономірності розумової праці, що дозволяє сподіватися на їх поєднання. За обмежуючої передумови, що студенти як суб'єкти навчальної і дослідної діяльності виявляють бажання і схильності до професійної розумової праці, педагогічної чи

дослідної, на перший план виступають умови і засоби навчання як предмет нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Нами пропонується вирішувати поставлене завдання історично виправданим шляхом, а саме: за принципу поступового ускладнення навчального процесу від спрощеного до навчально-дослідного. Він є наслідком фундаментального принципу природовідповідності (Я. Коменський) на зразок «від простого до складного», що відповідає онтогенетичному розвитку здібностей студентів. Оскільки за сучасних наукових уявлень творчий рівень становить вершину розвитку мислення та в поєднанні з іншими утворює універсальне мислення людини, розглянемо практичний шлях якщо не опанування, то наближення мислення студентів до творчого рівня як ідеальної цілі. На цьому шляху етапам поступового ускладнення технологій навчання відповідають змінювані педагогічні умови (вимоги до суб'єктів) та засоби їх забезпечення. Для встановлення принципів можливостей будь-якого навчання досить поділу його різновидів за ознакою складності лише на три добре відомі групи: інформаційні, розвивальні та проблемні. Відповідно вважаємо їх за подекуди спрощені, більш-менш доступні та складні за реалізації. На їх користь говорить той спрощуючий наш розгляд факт, що цим різновидам навчання відповідають досить чітко встановлені педагогічні умови та засоби, що здебільшого добре відомі, науково досліджені та апробовані за якісного навчального процесу вітчизняної освіти недалекого минулого.

Замислимося над таким безперечним фактом: викладач здатний навчити лише тому, що знає сам. Отже, запропонувати студентам допомогу у вирішенні відомих йому задач, що вже вирішені наукою, тобто з відомою однозначною відповіддю. Він не може бути «консультантом» при вирішенні «зовсім нових» задач. Тільки тоді викладач здатний спрямувати зусилля студентів у вірному напрямку по шляху отримання вірного рішення. Виходить, що навчання – це перш за все є передача ним власного наукового знання та вміння не інакше, як за сумісного виконання завдань, що вже вирішені наукою. Інша справа, що ця передача може відбуватися з різною швидкістю та складністю для студентів.

Передача знань, умінь і навичок може бути вкрай прискореною та спрощеною – шляхом повідомлення готової відповіді. Саме цей вкрай швидкий варіант навчання в педагогіці зветь «передачею готових знань». У цьому вкрай спрощеному «інформуючому» навчанні викладачу достатньо мобілізувати лише пам'ять студента навіть без використання будь-якого мислення. Знання запам'ятовується «на віру». Остання спирається на довіру й авторитет добросовісного викладача, що сумлінно та без перекручень умовно «транлює» наукове та «здорового глузду» об'єктивне, багаторазово доведене та перевірене досвідом знання. Саме воно корисне всім без винятку, всюди і завжди. Тому підлягає безумовному засвоєнню та передачі «за естафетою поколінь» шляхом шкільного навчання. Прискорене навчання забезпечує засвоєння на рівні запам'ятовування максимального обсягу знань за відведений для навчання час, а за повторення – дещо меншого обсягу, але на рівні відтворення (репродуктивного). І так крок за кроком підвищення рівня засвоєння аж до продуктивного (творчого) відбувається за рахунок зменшення обсягу знань, умінь і навичок та ускладнення процесу навчання, насамперед підключення мислення за створення логічної пам'яті. Нова якість знань досягається за рахунок їх кількості. Підкреслимо, що діалектика навчання заслуговує на увагу обох його суб'єктів. Водночас вона висвітлює природний рух процесу до ускладнення чи спрощення за врахування обмежень на обсяг, якість, бюджет часу, кваліфікацію викладачів та інші умови і ресурси освіти.

Таким чином, прискорене спрощене навчання виявляється оптимальним за критерію мінімізації часу (максимізації обсягу) на передачу-засвоєння заданої суми знань. Тому при рішенні головної задачі загальної освіти, а саме: озброєння науковими знаннями, вміннями і навичками та формування наукового світогляду студентів прискорене навчання є безумовно ефективним, а загальна фундаментальна освіта є базовою для фахової. Разом вони складають повноцінну освіту певного рівня, шлях до якої сьогодні став вже традиційним завдяки його історично виправданій інтегральній ефективності.

Перенесення акценту із засвоєння знань, умінь і навичок на розвиток самостійного

мислення студентів потребує ускладнення навчального процесу. За збереження незмінним відведеного на навчання часу кількість переданих знань, умінь і навичок зменшується, але покращується їх якість і відбувається розвиток здібностей студентів до самостійного наукового мислення, тому що тепер поряд із доказовим повідомленням знань у вигляді готових відповідей засвоюється додатково історично-методологічний шлях їх вироблення. Він обіймає весь процес, а саме: коли, ким і яким способом-методом те чи інше знання було отримано. Часу треба більше, але користь від навчання теж якісно інша. Тепер неодмінно і в повному обсязі використовується власне мислення студента. Спочатку за зразком, який демонструє викладач у процесі спільної пізнавальної діяльності, а згодом і самостійне. Починається з простого відтворення повного шляху отримання власно засвоєного зрозумілого знання. Але відтворення обов'язково «своїми словами», тобто за використання власного понятійного арсеналу. Це якісно нове відтворююче мислення дещо спрощено теж звать «репродуктивним». Тоді як сформоване за науковим зразком воно вже становить самостійне наукове (логічне) мислення, а запам'ятована відповідь – свідомим знанням із засвоєною методологією його отримання. Нова якість, а саме: знання відповіді та шляху її отримання разом з виробленою здатністю до самостійного наукового мислення народжує можливість самостійного здобуття знань згідно засвоєної методики. Отже, можлива компенсація недоотриманих знань, що буде часткова, повна чи зверхня в залежності від індивідуальних здібностей студента.

Спрощено окреслений нами процес розвивального навчання теж може поступово ускладнюватися за рахунок все більш складних завдань і зростаючої самостійності їх вирішення студентами. До недавнього часу за масової освіти всіх без винятку студентів забезпечуваний розвивальним навчанням рівень розвитку наукового логічного мислення вважався достатнім для більшості випускників та навіть «обдарованих» за інтегрального ефекту їх використання. Подальше ускладнення навчання за перетворення його з розвивального у проблемне обіцяє можливість збільшення творчо мислячих студентів, але, на наш погляд, сьогодні сполучене з багатоплановим ризиком за необґрунтованих і невиважених «інновацій» втратити навіть досягнуту якість. Доповнення логічного мислення дещо протилежним йому творчим і створення універсального, вищого рівня мислення, вбачається можливим лише за складних умов дійсно проблемного навчання та «обдарованих» суб'єктів. Досвід кращих вітчизняних та світових навчальних закладів свідчить, що проблемне навчання висуває такі вимоги до своїх суб'єктів, що виходять за межі розумових здібностей більшості за масової освіти. Тому до умов дійсно проблемного навчання можна наблизитись лише в окремих навчальних закладах. І навіть це скорочене завдання сьогодні лишається проблематичним внаслідок обмежених ресурсів та складності завдання. Дійсно, проблема творчості набула актуальності та склала самостійний напрям досліджень у межах багатьох наук про діяльність людини. Серед численних досліджень наявні різні трактування багатопланового поняття творчості. Власне попереднє дослідження сучасного стану проблеми навчання студентів творчому мисленню дійшло висновку, що внаслідок надзвичайної складності та незмодельованості вона лишається науково не вирішеною [1]. Наше розуміння збігається з «суттю теорії творчості» В. О. Моляко: «Творчий потенціал людини реалізується цілісними процесами... мислення та... уяви. Творче мислення... – створення та реалізація задуму, гіпотези – ...організуються стратегіями... – унікальними особистісними утвореннями, системами, які водночас відбивають генетичні і набуті... вміння різного масштабу та суб'єктивного забарвлення і певним чином адаптуються до конкретних умов творчої діяльності» [2, с. 228]. «Сучасні відомості про характер перебігу творчого процесу достатньо суперечливі, діапазон думок коливається між двома полюсами, а саме: від уявлень, що цей процес відбувається суворо визначеними етапами (логічний варіант) до повного непізнання, сумбурності, непередбачуваності і некерованості як такого «з боку» свідомості (інтуїтивний варіант)» [3, с. 34]. А кінцево: «Творчий процес абсолютно непередбачуваний у кожному своєму конкретному прояві, і чим більш творчим ..., тим менш впізнаним становиться характер перебігу творчого процесу» [3, с. 36]. Отже, навчати творчості чи направляти цей процес

викладачеві сьогодні просто неможливо. Він здатен лише сприяти виникненню умов його існування та брати в ньому участь. Педагога як суб'єкта навчання цікавлять обидва напрямки: процес вирішення завдань та умови розвитку здібностей студентів за педагогічно керованого навчання. Оскільки суть навчання полягає у взаємодії педагога зі студентами, здебільшого багатьма та за умови порозуміння, то «стратегію спільного мислення» зручніше визначити як метод, спосіб, правило чи алгоритм розв'язання навчальних задач (завдань). Ці навчальні завдання можуть мати різний рівень складності для студента від простого і до суб'єктивно проблемного. Індивідуально запропоновані викладачем, вони зумовлюють педагогічні умови завжди «подвійно особистісного» навчального чи «ігрового» дослідного процесу. За відомих (науці) рішень процес буде педагогічно керованим, а особисто – розвиваючим творчі здібності. За об'єктивно проблемного (ще не вирішеного) обидва суб'єкти – лише учасники спільного творчого пошуку за дослідного процесу. Отже, вимоги до обох суб'єктів проблемного навчання значно вищі за звичайні. Тому його практична реалізація лишається проблематичною.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Спільні психічні закономірності обумовлюють можливість наближення та поєднання навчальної та дослідної діяльності студентів. Ці різновиди пізнавальної розумової діяльності складають єдине діалектичне ціле, що функціонує в мозковій «персональці» за взаємовпливу та на підставі універсального «двопівкульного» мислення. Його складові (логічне та творче, інтуїтивне) не можуть існувати відокремлено. Можливе лише акцентування того чи іншого за цільовою ознакою та створюваними психолого-педагогічними умовами течії пізнавального процесу. Вищий рівень розвитку мислення досягається за поєднання спочатку навчальної, а потім дослідної пізнавальних діяльностей, отже, у вищому навчально-дослідному закладі. Останній здатний готувати універсально мислячих водночас як педагогів-викладачів, так і професійних дослідників. Забезпечення науково-педагогічними кадрами відповідної якості складає першочергове завдання при утворенні будь-яких вищих навчальних закладів, навчально-дослідних зокрема. За наявних ресурсів практичне вирішення завдання розвитку мислення студентів пропонується за принципу поступового ускладнення навчального процесу від спрощеного до проблемного. Цей шлях дозволяє без значних втрат щодо власних цілей навчання (озброєння фундаментальними знаннями, вміннями і навичками створювати доступні умови «ланцюгової реакції» виявлення-розвитку творчих здібностей обдарованих студентів як «надзавдання» (К. Станіславський). Він забезпечує мінімальний ризик і втрати щодо всіх рівнів розвитку мислення за системного поєднання навчального та дослідного процесів базової (бакалаврату), повної (магістратури) та післядипломної (аспірантури) вищої освіти. За кращих часів подальше дослідження має уточнювати наведені висновки.

Список використаних джерел

1. Гапон Е. В. Проблема навчання студентів творчому мисленню / Е. В. Гапон, В. І. Гапон, І. В. Ремзі // Наукові записки кафедри педагогіки ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – Х. : Вид. ХНУ, 2010. – Вип. 24. – С. 59–71.
2. Моляко В. О. Психологічна теорія творчості / В. О. Моляко // Наукові записки Інституту психології АПН України. – К. : Нора-Принт, 2002. – Вип. 22. – 350 с.
3. Моляко В. А. Стратегии решения новых задач в процессе творческой деятельности / В. А. Моляко // Обдарована дитина. – 2002. – № 4. – С. 33–44.
4. Подоляк Я. В. Двопівкульне мислення у навчанні / Я. В. Подоляк, Л. М. Христинко // Наукові записки кафедри педагогіки ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – Х. : Основа, 2005. – Вип. 13-14. – С. 136–143.

Ремзі І. В., Аксьонов Д. В., Аксьонов В. В.

Особливості розвитку мислення студентів вищих навчальних закладів педагогічного спрямування

Обговорено умови розвитку універсального мислення студентів вищих навчальних закладів педагогічного спрямування. Творче мислення розглянуто як складову універсального мислення.

Ключові слова: студенти вищих навчальних закладів, педагогічне спрямування, умови розвитку, навчальний процес, логічне, творче, універсальне мислення.

Ремзи И. В., Аксенов Д. В., Аксенов В.В.

Особенности развития мышления студентов высших учебных заведений педагогической направленности

Обсуждаются условия развития универсального мышления студентов высших учебных заведений педагогической направленности. Творческое рассматривается как составная часть универсального мышления.

Ключевые слова: студенты высших учебных заведений, педагогическая направленность, условия развития, учебный процесс, логическое, творческое и универсальное мышление.

I. Ramsey, D. Aksonov, V. Aksonov

Condition of Development Student's Thinking Abilities in Pedagogical High School

The author considers the condition of development universal student's thinking abilities in pedagogical institutions. Creative thought is examined as the element of universal thinking.

Key words: student's of high school, pedagogical condition, creative and universal thinking.

Стаття надійшла до редакції 24.09.2012 р.